

EŠREF KOVAČEVIĆ

JEDAN DOKUMENAT O DEVŠIRMI

o pitanju devširme¹ pisano je i ranije u našoj i stranoj istoriografiji,² ali ono još nije sasvim rasvijetljeno.

U ovom radu objavljujemo jedan turski službeni dokument iz druge polovine XVI stoljeća, koji će doprinijeti daljnjem rasvijetljavanju ovog pitanja. To je carska naredba (hüküm) iz 1564. godine, upućena predstavnicima vlasti na području bosanskog, hercegovačkog i kliškog sandžaka, a odnosi se na regrutaciju dječaka iz tih sandžaka u adžemi oglane. Ona, u stvari, predstavlja instrukciju o obaveznom postupku lokalnih vlasti tih sandžaka pri provođenju ove odredbe.

Da bi nam sadržaj te odredbe bio što jasniji, potrebne su izvjesne uvodne napomene. Kako je poznato, ustanova devširme u

¹ *Devširme* je skraćeni infinitiv, odnosno glagolska imenica od glagola *devširmek*, a znači: kupljenje, sakupljanje, sabiranje. Kao termin, u osmanskoj historiografiji označava regrutaciju u prvom periodu nemuslimanskih, a kasnije i muslimanskih dječaka u tzv. adžemi oglane.

² Dr P. Matković, *Putovanje po Balkanskom poluotoku XVI veka*, (preštampano iz CXXIV knjige »Rada« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti), Zagreb, 1895; Jovan N. Tomić, *Danak u krvi — priložak proučavanju istorije srpskog naroda u XVI veku*, Beograd, 1898; dr Safvet-beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti, prilog kulturnoj istoriji Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1912; Ahmed Refik, *Devširme usulu ve acemi oganlar*, Darulfunün edebiyât fakültesi mecmuasi, cilt 5, 1—2, Istanbul, 1926; Ismail Hakki

Uzunçarşılı, *Osmanlı devleti teşkilatından kapukulu ocakları*, cilt I, Ankara, 1943, pp. 5—141; zatim njegov članak, napisan pretežno na osnovu izvora donesenih u gornjem radu, objavljen u *Islam ansiklopedisi*, cilt 3, Istanbul, 1945, s. v. *Devširme*; članak dra Br. Đurđeva u *Enciklopediji Jugoslavije*, sv. 2, Zagreb, MCMLVI, s. v. *Danak u krvi*; Radovan Samardžić, *Beograd i Srbija u spisima francuskih savremenika, XVI—XVII vek*, Beograd, 1961; dr Dušanka Bojanić-Lukač, *Povodom izraza čilik, prilog proučavanju danaka u krvi*, Vesnik 6—7 Vojnog muzeja JNA, Beograd, 1962, str. 237 i dalje; D. B. Papouliá, *Ursprung und Wesen der »Knabenlese« im Osmanischen Reich*, München, 1963; Aleksandar Matkovski, *Prilog pitanju devširme*, Prilozi za orijentalnu filologiju, XIV—XV, Sarajevo, 1968, str. 268—309, itd.

Osmanskoj Carevini bila je bazirana na zakonskim propisima kojih su se morali pridržavati kako organi koji su naročito za to upućivani od strane centralne vlasti iz Istanbula, tako i mjesne vlasti pokrajine i područja gdje je trebalo vršiti regrutovanje. Tokom vremena ti su se propisi mijenjali u odnosu na stanovništvo iz kojega se vršila regrutacija. U najranijem periodu, dok još islamizacija nije bila šire zahvatila, oni su se odnosili, isključivo, na domaće nemuslimansko stanovništvo.³ Međutim, u adžemi oglane uzimani su i dječaci zarobljeni u ratnim pohodima. O tome opširnije govori Uzunčaršili,⁴ a Konstantin Mihailović iz Ostrovice, navodeći također da su Turci u adžemi oglane regrutovali i dječake zarobljene na neprijateljskom teritoriju, veli: »I kada Turci upadnu u kakvu neprijateljsku zemlju i pokupe ljude, odmah njima dolazi carski pisar i sve dečake uzima od njih dajući za svakoga po pet zlatnika onome čiji je.«⁵ Mihailović navodi i to da vlasnici zarobljenika »... samo dečake nikome ne mogu prodavati već samo caru...«.⁶

U nešto kasnijem periodu, kada se islamizacija u našim krajevima proširila, propisi o devširmi obuhvatali su i jedno i drugo, tj. i nemuslimansko i muslimansko stanovništvo,⁷ a još kasnije, ti su propisi izmijenjeni utoliko što su se, barem kada je riječ o bosanskom, hercegovačkom i kliškom sandžaku, odnosili, uglavnom, na muslimanski dio njihovog stanovništva. Nije utvrđeno kada je došlo do ove promjene. Prema jednoj tradiciji koju donosi Bašagić, to se dogodilo još za vrijeme Mehmeda II Osvajača (1453—1481), i to na traženje samih Bosanaca.⁸ Tu tradiciju, oslanjajući se, kao, uostalom, i Bašagić, na Janjičarske zakone (Kavanin-i yeničariyan) donosi i Uzunčaršili.⁹ Međutim, do ove posljednje promjene propisa o devširmi (da se regrutuju samo muslimanski dječaci), došlo je, najvjerojatnije, tek za vladavine Sulejmana Veličanstvenog (1521—1566).

Kao što je poznato, regrutovanje dječaka u adžemi oglane vršeno je u vremenskim razmacima od tri do sedam godina. Zakonski propisi o ovom regrutovanju nalagali su da se strogo vodi računa, ukratko, o sljedećem: da se uzimaju zdravi, pristali dječaci hrišćanskog (kasnije i muslimanskog) porijekla, prvenstveno sinovi plemića i popova, u starosti od 8 do 18 (rijetko do 20) godina; da se uzme jedan dječak na prosječno četrdeset domaćinstava; da se re-

³ I. H. Uzunčaršili, in *Islam an-siklopedisi s. v. Devširme*.

⁴ I. H. Uzunčaršili, n. d., str. 6 i d.; A. Matkovski, nav. rad, str. 275.

⁵ Konstantin Mihailović iz Ostrovice, *Janičarove uspomene ili Turska hronika*, prevod i predgovor Đorđa Živkovića, Srpska akademija nauka, Spomenik CVII, Odeljenje društvenih nauka, nova serija, 9, Beograd, 1959, str. 93.

⁶ Ibid., str. 97.

⁷ I. H. Uzunčaršili, n. d., 18, 103, 106 i d.; A. Matkovski, nav. rad, br. 275.

⁸ Up. dr. Safvet-beg Bašagić, *Bosnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti, prilog kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1912, str. 4—5.

⁹ I. H. Uzunčaršili, n. d., str. 18, 19.

¹⁰ Up. I. H. Uzunčaršili, n. d., str. 14 i dalje.

grutovanje vrši na području evropskog dijela Carevine (krajem druge polovine XV stoljeća i iz Anadolije); da se ne smije uzeti sin-jedinac; dječak koji je na izučavanju kakvog zanata; onaj koji je zasnovao brak (zbog toga nisu bili rijetki slučajevi prerane ženidbe da bi se izbjegla devširma); da se ne smije vršiti zamjena već odbačenog dječaka; da se ne smiju regrutovati dječaci bez oba roditelja; dječaci kod kojih se dala naslutiti sebičnost, zatim sinovi seoskih čehaja, pastirski sinovi, dječaci koji su imali neku, fizičku manu (ćelav, ćosav, ćorav), kao i dječaci koji su rođeni obrezani.¹⁰ Na taj način prikupljeni dječaci najprije su razvrstavani po godinama i poslije određene obuke raspoređivani su na različite službe, ali pretežno u elitne vojne jedinice, posebno janjičare. Samo, pak, sakupljanje vršeno je, gotovo po pravilu, na jednom određenom području, vrlo rijetko na čitavom teritoriju Carevine, iako se i to dešavalo.

Predstavnik centralne vlasti, zadužen za ovu regrutaciju, koji je, naročito od početka XVI vijeka do kada su regrutovanje vršili beglerbezi, sandžakbezi i kadije,¹¹ po pravilu bio oficir janjičarskog odžaka, prilikom polaska na dužnost dobivao je: carski ferman u kojemu su detaljno navedena uputstva i striktna upozorenja u slučaju njihovog nepoštivanja, u slučaju bil kakve zloupotrebe i pronevjere;¹² jedno pismo janjičarskog age sa istim sadržajem upućeno kadijama područja na kojemu je vršena regrutacija; jednog pisara i izvjestan broj naoružanih pripadnika odžaka kao pratnju i obezbjeđenje.¹³

Ovaj dokument koji predstavlja dokaz o evoluciji propisa o devširmi — u najmanju ruku kada su u pitanju naši krajevi — istovremeno potvrđuje i navode prof. dra Br. Đurđeva da »... neki izvori iz XVI v. kazuju da je tu i tamo smatrano čašću da dete bude uzeto prilikom kupljenja danka u krvi«,¹⁴ odnosno konstataciju St. Stanojevića da je »... dobra plaća primamljivala mnoge kršćanske mladiće i da dobrovoljno stupaju u janjičare«,¹⁵ odnosno »... da su pojedini roditelji ne samo bez otpora već i dobrovoljno davali sinove u devširmu« kako nam, preuzimajući ove podatke od Jirečeka, koji je obradio putopise kroz Bugarsku, saopštava A. Matkovski.¹⁶

¹¹ A. Matkovski, nav. rad, str. 278.

¹² Zloupotreba službenih ovlaštenja prilikom kupljenja devširme nije bila rijetka pojava, jer je sakupljač devširme imao potpuno odriježene ruke i niko se nije smio miješati u njegov posao, a roditelji su često bili spremni i na velike novčane žrtve da bi im ostao dječak (up. Uzunčaršili, n. d., str. 15, 16; J. N. Tomić, n. d., str. 9; Č. Mijatović, *Pre trista godina*, Glasnik

srpskog učenog društva, knj. 36, str. 191; A. Matkovski, nav. rad, str. 284).

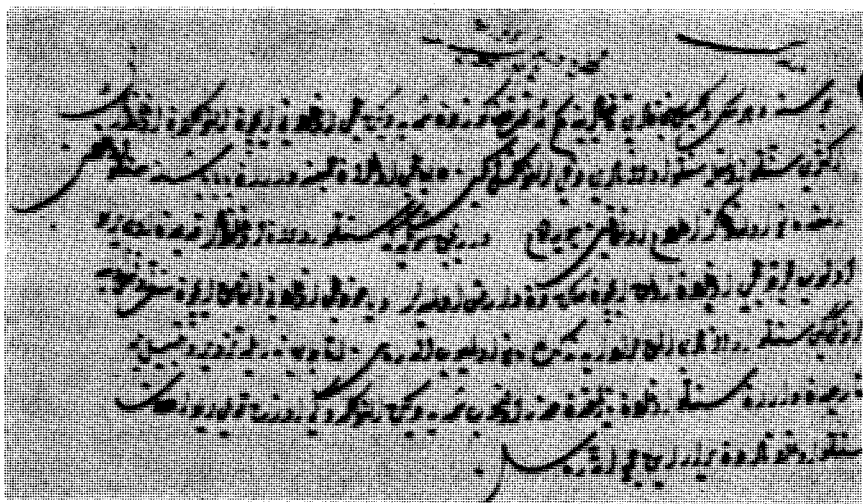
¹³ Uzunčaršili, n. d., str. 15, 16; A. Matkovski, nav. rad, str. 278.

¹⁴ *Enciklopedija Jugoslavije*, s. v. *Danak u krvi*.

¹⁵ St. Stanojević, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, s. v. *Janjičari*.

¹⁶ A. Matkovski, nav. rad, str. 286.

Dokumenat koji u ovom radu donosimo i u originalnom tekstu i u doslovnom prijevodu na naš jezik potječe s kraja vladavine Sulejmana Zakonodavca, određenije, iz 1564. godine. Kao što se vidi, on eksplicitno govori o tome da se obaveza davanja dječaka u adžemi oglane na području bosanskog, hercegovačkog i kliškog sandžaka odnosi isključivo na muslimanski dio stanovništva tih područja. Dokumentat se nalazi u Arhivu Predsjedništva vlade Republike Turske u Istanbulu, u fondu »Muhimme defteri« (knjiga V, str. 96). Sam dokumenat nije kompletno datiran. Međutim, kako su carske naredbe koje su unošene u te deftere, zavođenje hronološkim redom, onako kako su izdavane, to je na osnovu kompletnih datuma koji postoje na dokumentima prije i poslije našeg dokumenta bilo moguće utvrditi i godinu njegovog izdavanja (972, tj. 1564). Dan i mjesec otpreme, međutim, označeni su na dokumentu.

Faksimil dokumenta o devşirmi

Evo teksta tog dokumenta:

بوسنه وهرسك وكليس سجاقلرى قاضيلرينه حكم كه
 تحت قضاكوزدن شمديه دكين عجمى اوغلانى ايچون النوكلان
 اوغلانلرك اكثرى سنتلو اولمغله سنتلو اولانلرى دخى
 النوكلمش ايكن حاليا عجمى اوغلان جمعنه واران ياياباشنه

سنتلو اوغلان المقده مانع اولدو و عكر اعلام اولنمخين بيوردوم
 و ايرجق شويله كه سنتلو اولان اوغلانلر قديمدن اوليرلو
 اولوب مجرد عجمي اوغلان اولق ايچون صكره دن وارمش
 اولميه لر و يا خود عجمي اوغلاني النامق ايچون سنت اولنمش
 اولميه انوك كبي سنتلو اولانلري الموق مراد ايدند كده مانع
 اوليوب الدر سن اما بوبهانه ايله تزوير و تلبيس ايله
 خارجدن واران سنتلو اوغلان يازلقدن حذر اولنوب
 شمديه دكين النوك كلدو كي اوزره قديمي يرلو اولان سنتلو
 اوغلانلردن يرارلرين جمع اندره سن .

Njegov doslovan prijevod glasi:

»Hukum kadijama sandžaka Bosne, Hercegovine i Klisa. Pošto su sa područja vaših kadiluka, po dosadašnjoj praksi regrutovani u adžemi oglane pretežno obrezani dječaci, to se obično i uzimaju oni koji su obrezani. Međutim, iako je bilo uobičajeno da se regrutuju oni koji su obrezani, podnesen je izvještaj da ste vi, pri uzimanju obrezanih dječaka, pravili smetnje sadašnjem jajabaši koji je stigao da prikupi adžemi oglane, pa u vezi s tim naređujem: kada stigne [ovaj hukum] ovako [da se postupi]: od starosjedilačkog stanovništva toga područja regrutuju se u [adžemi] oglane oni koji su obrezani, pa neka to ne budu oni koji su kasnije odnekud došli samo zato da bi postali adžemi oglani, odnosno, neka to ne budu oni koji nisu obrezani zato da ne bi bili uzeti u adžemi oglane. Prema tome, kada se preduzme regrutovanje obrezanih, nemojte praviti smetnje, učinite da budu regrutovani. Ali striktno povedite računa da se ovim povodom ne bi dogodila bilo kakva zloupotreba i pronevjera, da se ne upisuju dječaci koji su obrezani [ali] koji su odnekud došli. Onako kako je to bilo uobičajeno do sada prilikom regrutovanja, učinite da se pkupe sposobni obrezani dječaci koji su od davnina sa tog područja.«

Iznad ovog teksta stoji »yazildi« (= napisan [ferman]) i »Divanda muhzire verildi fi 14. safer sene minh« (= predat muhziru na divanu, 14. safer te godine), što znači da je ferman bio otpremljen 21. septembra 1564. godine.

Imajući u vidu činjenicu da je regrutovanje u adžemi oglane trajalo, otprilike, dva i po stoljeća (započinje u prvoj polovini XV, a prestaje u drugoj polovini XVII stoljeća); da su neki krajevi zbog svojih obaveza prema centralnoj vlasti, ili nekih posebnih službi koje su često bile uvjetovane i geografskim položajem područja (derbendžije, vojnuci, martolozi i sl.) uživali povlasticu da se sa tog područja ne regrutuju dječaci u adžemi oglane i o tome posjedovali carski ferman koji su pokazivali ovlaštenim organima kada su ovi vršili regrutaciju; da je »od Jermena, a i to je bilo vrlo rijetko, kupljena devširma isključivo za službu na dvoru«;³ da su naše predstave i saznanja o devširmi još uvijek, donekle, nejasni, magloviti, jer su, često, zasnovani na ne baš sasvim pouzdanoj usmenoj i pisanoj književnosti,¹⁷ onda nam odredbe ovdje donesenog dokumenta bacaju nešto određenije svjetlo na devširmu, njen tretman i provođenje na području bosanskog, hercegovačkog i kliškog sandžaka u drugoj polovini XVI vijeka.

A DOCUMENT CONCERNING DEVŠIRME

This paper makes public a document from the Archives of the Presidency of the Government of the Turkish Republic (the collection »*Mühimme defteri*«, Book No. 5, p. 96). The document dates from 1564 and refers to the recruitment of boys for *adžemi oglani*, the so-called blood — tribute, or *devširme*.

According to Ottoman law the *devširme*, which existed for about two and a half centuries (from the first half of the fifteenth to the second half of the seventeenth centuries) was at first levied only in the European part of the Empire, but later it was done also in its Asian part. In the beginning only boys from non-Muslim population were taken but later boys from Muslim population were taken as well. The recruitment was done in time spans of from three to seven years. Recruited were only healthy and handsome boys from 8 to 18, rarely to 20 years of age. Exempted from recruitment were the only sons, boys who were learning some trade, married persons or those who had some physical or mental defi-

¹⁷ Takva su, na primjer, obavještenja koja nam pružaju razni savremeni putopisci, većinom iz evropskih zemalja, koji su nam, putujući Osmanskom Carevinom, ostavili zapise i o devširmi (up. bilješku br. 2 ovdje), odnosno prepisi njihovih

djela, kao što je slučaj sa djelom Konstantina Mihailovića iz Ostrovice »...i to zato što se — kao za pakost — originalni Mihailovićev rukopis nije sačuvao« (up. Konstantin Mihailović iz Ostrovice, n. d., str. VII).

ciency. Approximately forty households gave one boy. There were strict rules regarding the *devširme* and very severe punishments in cases of their violation.

The document which we publish here speaks about the recruitment of only Muslim boys for *adžemi oĝlan*. It shows clearly that as early as the second half of the fifteenth century in the region of Bosnia and at the request of the Bosnians themselves boys were taken for *adžemi oĝlan* »whether they be circumcised or not«, i. e. whether they were of Muslim or non — Muslim origin.

The document of 1564 presented here indicates thus a certain evolution of the rules regarding the *devširme*, at least in the cases of the Bosnian, Herzegovinian, and Klis *sangaks*. This document which is in fact an order (*hüküm*) of the central government sent to the administrative and judiciary bodies of the three above-mentioned *sangaks*, demands explicitly that exclusively boys from the Muslim part of the population of these regions be taken for *adžemi oĝlan*. The order particularly emphasizes that the tribute should be taken from those segments of the population which lived there since ancient times, and by no means the boys born or by origin from other regions who happened to be on the territory of these three *sangaks*.